

УДК 378.14.364.

Попик Ю.В.,

к.психол.н., доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет, Україна, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УСТАНОВАХ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ»

Досліджено теоретико-прикладні питання підготовки майбутніх соціальних працівників під час вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота в установах пенітенціарної системи». Узагальнення і систематизація наукових досліджень у галузі соціальної роботи дозволили визначити основні шляхи реалізації підготовки майбутніх соціальних працівників під час їх професіоналізації. Розширення змісту навчальної дисципліни теоретичними знаннями та практичними задачами щодо професійного розвитку збагатить і осучаснить змістове наповнення як цієї дисципліни, так і процесу підготовки в цілому. Крім того, розкриття особливостей реалізації підготовки майбутніх соціальних працівників під час вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота в установах пенітенціарної системи» дозволить підвищити якість їх професійної підготовки у сучасних умовах.

Ключові слова: соціальний працівник, професійний розвиток, професіоналізація, соціальна робота в установах пенітенціарної системи.

Постановка проблеми. Умови оновленого українського соціуму визначають видозміну змісту та функціонування соціальних інституцій нині, подальший розвиток системи освіти, переорієнтацію підготовки високопрофесійних кадрів із зовнішнього інспектування на критеріальний аналіз сутності та демократизації життя, подальшого реформування освітньої галузі, де основним фактором, який визначає відношення до вищезазначених процесів виступає формування особистості майбутнього фахівця. Сучасне українське суспільство характеризується трансформаційними процесами соціально-культурних, економіко-правових та психолого-педагогічних умов формування професійно орієнтованої підготовки, яка включає активну підготовку до соціального включення в життя України. Нині реформування усіх ланок освіти переорієнтує до гармонізації взаємин, швидкої адаптації до динамічних вимог часу. Зрозуміло, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників визначається особливостями інтеграції зусиль соціальних інститутів у навчальний та позанавчальний час. До соціальних інститутів, що формують особистість молодого громадянина, насамперед, належить заклад вищої освіти, як специфічне освітнє, культурне, дозвілле середовище. Тому сьогодні особливу увагу зосереджують на проблемах пошуку шляхів оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою підготовки майбутніх соціальних працівників була і залишається актуальною для вітчизняних та зарубіжних дослідників. Так педагогічні аспекти підготовки соціальних працівників розглядаються в наукових розвідках В. Поліщук [4], Г. Рідкодубської [5], Л. Романовської та інш., де визначаються детермінанти формування й динаміки професіогенезу, за якими учені акцентують увагу на компонентах професіоналізації, яка відбувається під час вивчення дисциплін професійного циклу.

Метою статті є характеристика особливостей реалізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників під час вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота в установах пенітенціарної системи».

Виклад основного матеріалу. Зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників нами розглядається як система професійно значимих та потрібних якісних характеристик майбутньої професійної діяльності, підґрунтям якої є системний підхід, програмно-цільовий метод планування й управління процесом навчання. Б. Гершунський зміст навчання визначає як «обґрунтовану, логічно впорядковану й зафіксовану в навчальній документації наукову інформацію про матеріал, який необхідно вивчити, що й визначає зміст навчальної діяльності викладача і діяльності учіння студентів» [1, с.23]. Отже, ми вважаємо, що у загальнодидактичному розумінні поняття «зміст професійної підготовки» є характеристикою структурованої системи навчальної інформації. «Соціальна робота в установах пенітенціарної системи» (5 курс, 9 семестр) – навчальна дисципліна, яка є однією з базових у професійній підготовці майбутніх фахівців напряму підготовки «Соціальна робота». Під час вивчення цієї навчальної дисципліни відбувається ознайомлення студентів з предметом та пріоритетними завданнями пенітенціарної системи, соціально – психологічними особливостями засуджених, основними положеннями і принципами, а також формами і методами соціально-виховної роботи з засудженими, і персоналом, професійно-етичними основами роботи в установах пенітенціарної системи, практичними засадами профілактики суїцидальної поведінки серед засуджених, та основними формами профілактики професійної деформації персоналу пенітенціарної системи.

Вивчення даної дисципліни є етапом практико-орієнтованого навчання про напрями, форми, методи соціально-виховної роботи та використання їх у роботі соціального працівника в умовах установи виконання

покарань (УВП), сприяє розкриттю основних теоретичних положень практичної професійної діяльності; обґрунтування змісту провідних напрямів з соціально-виховної роботи та надання соціально-психологічної допомоги ув'язненим, попередження суїцидальної активності засуджених та превенції професійної деформації працівників УВП.

Основною особливістю навчання студентів є систематичне використання оновленого дидактичного наповнення навчальної дисципліни, що передбачало цілеспрямоване формування кожного компонента готовності до майбутньої професійної діяльності. Так, основною метою вивчення Теми 1. «Становлення та розвиток пенітенціарної системи: історія та сучасність» визначено ознайомлення студентів з основними історичними етапами розвитку пенітенціарної системи (з огляду на соціально-економічний, політичний та освітній рівень розвитку суспільства) [4, с.25] Це підкреслює важливість формування готовності до роботи майбутніх соціальних працівників в установах пенітенціарної системи.

Системний підхід до створення наукового підґрунтя у вивченні кожної дисципліни передбачає опанування студентами основних категорій, що складають понятійно-термінологічний апарат. Адже соціальна робота як наука і як професійна діяльність має власну специфічну термінологію, яку майбутні фахівці соціальної сфери використовуватимуть у процесі здобуття професії (у вивченні інших дисциплін) та в майбутній професійній діяльності. Тому, починаючи з перших занять, перед студентами ставили завдання в ознайомленні й усвідомленні сутності 10–15 термінів на кожному занятті. Для систематизації та конкретизації понятійно-термінологічного апарату студенти фіксували тлумачення нових понять у «Словнику професійних термінів», який поповнювався впродовж вивчення професійних дисциплін.

На першому практичному занятті з дисципліни «Соціальна робота в установах пенітенціарної системи» студенти виконують професійно зорієнтовані вправи на зразок: Вправа 1. *Розгляньте та проаналізуйте роботу соціального працівника в умовах різних історичних епох. (Стародавньому Китаї, Месопотамії, Стародавньому Єгипті, Стародавньому Римі, в країнах Західної Європи XIX-XX ст., у царській Росії.) Зрозуміло, що особливістю більшості історичних періодів була відсутність професії соціального працівника як такої, але уявімо, що вона була. Які параметри соціальної роботи, на Вашу думку, можна було б використовувати до аналізу взаємодії Соціальний працівник-клієнт в умовах виконання покарань в той історичний період? Чому? Які історичні особливості будуть мати найбільший вплив на виконання професійних обов'язків? Як Ви розумієте проблеми клієнтів того часу і чи змогли б надати кваліфіковану соціальну допомогу? У чому Ви бачаєте сенс роботи з клієнтами в той історичний період?* [4, с.35]

Вправа 2. *Уявіть, що Ви веде розмову з особою, якій надаєте професійну допомогу. Розкажіть цій людині, що їй повинно допомогти під час надання допомоги, на Вашу думку. Виконайте це завдання в письмовій формі.* [4, с.28]

Такого виду практично орієнтовані вправи дають змогу усвідомити правильність вибору професійно оріє-

єнтованого майбутнього, рівень готовності до професійної діяльності, що спрямовувалося на формування процесуально-поведінкового компонента готовності до виконання професійних ролей.

Вивчення теми 2 «Органи і установи виконання покарань» [4, с.5] спрямовує студентів на усвідомлення різних типів установ, що підкреслювало актуальність професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та розкривало суть професійної діяльності та знання структурних ділянок виправних і виховних колоній і розкривало положення функціонування соціально-психологічної служби в УВП.

Розподіл за структурними елементами навчального матеріалу формує усвідомлення майбутніми працівниками соціальної сфери вміння практичної реалізації поставлених професійних знань під час професіоналізації, чіткому визначенні соціальної роботи в установах пенітенціарної системи. Під час виконання завдань самостійної роботи студенти аналізують організацію та нормативно-правові аспекти роботи установ пенітенціарної системи відповідно кількості такого типу установ в Україні, на рівні держави. У студентів формується стійкий інтерес до ознайомлення з різними аспектами професійної діяльності соціальних працівників в такого виду установах; формується «прагнення до професійного розвитку згідно вимог до роботи в цих службах; визначалися подальші плани для майбутнього працевлаштування тощо. В процесі інтерактивної взаємодії студенти узагальнюють інформацію обговорюють основні проблеми, що перешкоджають активному і прогресивному розвитку соціальної роботи на сучасному етапі. Таким чином відбувається формування особистісного та аналітично-результативного компонентів готовності до професійної діяльності» [5, с.243].

Вивчення теми 3 «Соціально – психологічна служба як структурний підрозділ УВП» супроводжується виконанням вправи «Лови момент». Студенти готують текст оголошення про пошук роботи, в змісті якого потрібно викласти перелік вимог до кандидата, зацікавити потенційних працівників та набрати тих кандидатів, які повністю відповідають вимогам професійної діяльності в установах пенітенціарної системи, які здатні якісно працювати із засудженими, володіють необхідними для роботи з такого типу клієнтами, психологічними та професійними якостями. Об'єм оголошення необмежено і може бути будь-якої форми (це може бути список вимог до кандидата, опис набору професійних якостей, якими він має володіти та ін.). На підготовку студентам дається 12 хв., після чого всі матеріали мають бути представленими. Завдання студента: обрати три на його думку, найвдаліші пропозиції (власне оголошення не можна обирати). Вибір найкращого оголошення визначався за кількістю набраних голосів.

Після підведення підсумків проводилося обговорення за такими запитаннями: «Чим саме вирізнялось оголошення, що набрало найбільше голосів?», «Які професійні вимоги до кандидата на посаду соціального працівника в органах і установах виконання покарань найчастіше висувалися?», «Які якості, на Вашу думку, є найважливішими у питанні працевлаштування в такий підрозділ?».

Важливим для професійного становлення майбутнього фахівця соціальної сфери є його професійні переконан-

ня. Студентам пропонується заповнити чат: я висловлюю думку (про положення статей КВК України та особливості виконання покарань та особливості взаємодії з клієнтами різного типу (мається на увазі різний тип клієнтів за їх потребами).

Вивчення теми 4 «Соціально – виховна робота з засудженими» базується на засвоєнні студентами основних теоретичних понять соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, розглядаються основні засоби виправлення поведінки засуджених та формування психологічного комфорту, напрями, форми, та методи виховної роботи із клієнтами такого типу та розглядається особливості здійснення соціально-педагогічна та психологічна профілактика самогубств в установах пенітенціарної системи України. Під час вивчення лекційного матеріалу студентів залучають до обговорення дискусійних питань (на зразок: У чому полягає складність роботи із засудженими в Україні? В інших країнах? Що саме, на Вашу думку, найбільше впливає на якісну допомогу засудженим клієнтам? Чому? Які найбільш перспективні методи роботи соціального працівника Ви визначаєте в закладах виконання покарань? та ін.) спонукає майбутніх соціальних працівників глибинного аналізу можливих професійних ролей та спрямовується на формування аналітико-результативного компонента готовності до виконання професійної діяльності.

Під час вивчення теми 5 «Професійно етичні основи діяльності в установах пенітенціарної системи України» увага студентів акцентується на дотриманні «Етичного кодексу фахівців із соціальної роботи» в роботі з клієнтами, в якому викладено головні принципи професійної діяльності соціального працівника та висвітлені етичні аспекти роботи за фахом. [4, с.8] Студенти об'єднуються в групи та отримують завдання: навести приклади моделей професійних дій з використанням чи не використанням етичного кодексу в практичній діяльності соціальних працівників в установах пенітенціарної системи України: 1 підгрупа – Етична поведінка стосовно професії; 2 підгрупа – Етична поведінка стосовно взаємодіючих організацій.

Під час обговорення майбутні соціальні працівники вибудовують перелік професійних якостей, які характеризують стандарт діяльності фахівця соціальної сфери, якого вони прагнуть досягнути під час навчання у ЗВО (що свідчить про сформованість процесуально-поведінкового компонента готовності до виконання професійної діяльності).

Упродовж вивчення теми 6 «Зарубіжний досвід соціальної роботи з засудженими до позбавлення волі» студенти збагачують свою професійну мову новими термінами, визначаючи особливості та умови відбування покарання в колоніях різних видів Польщі, умови відбування покарання засудженими жінками Великобританії, особливості та умови відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими неповнолітніми в США, професійна діяльність соціального працівника в Норвегії в контексті відбування покарань.

Так, під час розгляду питання надання соціальної допомоги засудженим в США увага студентів зосереджується на різних напрямках соціальної роботи, яка проводиться з сім'єю засудженого: сімейна терапія,

сімейна психопрофілактика, надання соціальної допомоги сім'ї, посередництво у розв'язанні сімейних конфліктів, сімейне консультування, соціальне обслуговування сім'ї, соціально-педагогічна робота з сім'єю, соціально-профілактична робота, соціальний супровід сім'ї, соціальне інспектування та ін. [4, с.9].

Окрім цього студенти виконують індивідуальні завдання для конкретизації тих питань, на які необхідно звертати увагу соціальному працівнику в роботі з засудженими. Розробка такого типу завдань базується на інтеграції системного, діяльнісного та компетентнісного філософських підходів в організації підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності. На занятті використовуються дуальні рольові ігри в мікрогрупах, у яких один співрозмовник виконує роль клієнта соціальної служби і формулює проблемні запитання, інший – соціального працівника, який надає професійну допомогу, пояснюючи власну позицію Етичним кодексом чи статтями конституції України. Саме такі ситуації сприяють набуттю практичного досвіду міжособистісної взаємодії, опануванню навичок професійної комунікації, що спрямовуються на формування аналітико-результативного компонента готовності до професійної діяльності, оскільки змодельована роль клієнта була сформована на основі аналізу основних проблем у взаємодії соціального працівника із засудженим.

З метою системного формування процесуально-поведінкового компонента готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників впроваджувались в освітній процес ситуативні вправи, а для встановлення рівнів сформованості когнітивного компонента після вивчення дисципліни «Соціальна робота в установах пенітенціарної системи» студенти виконують контрольну роботу.

Висновки. Таким чином, комплексна реалізація визначених наукових підходів та принципів підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності, системне використання інноваційних технологій, методів та форм навчання студентів, що формували стійку мотиваційну активність до навчально-пізнавальної, творчої діяльності студентів, спрямовувалися на формування всіх компонентів готовності до професійної діяльності. Перспективами подальших розвідок у даному напрямі вважаємо аналіз міжнародного досвіду з проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників під час вивчення дисциплін професійного спрямування.

Література

1. Гершунський Б.С. *Філософія образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций)* ФАН; Институт теории образования и педагогики. – М. : Совершенство, 1998. – 608с.
2. Капська А.І. *Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників А.І. Капська Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2010. – №15. – С.12-16*
3. Поліщук В.А. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. Посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184 с.*
4. Попиц Ю.В. *Робота соціального педагога в установах пенітенціарної системи. Курс лекцій для студентів*

спеціальності «Соціальна педагогіка». – Хмельницький: ХНУ, 2011. – 142с.

5. Рідкодубська А. Практична спрямованість професійної підготовки працівників соціальної сфери. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 1 (40). С.240-245

6. Харченко С.А. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности – Луганск: Альма матер, 1999. – 138с.

References

1. Hershunskyi B.S. Fylosofyia obrazovanyia dlia KfKfI veKa (v royskakh praktyko-oryentovannykh obrazovatelnykh kontseptsyi) RAN; Ynstytut teoryi obrazovanyia y pedahohyky. – M.: Sovershenstvo, 1998. – 608s.

2. Kapska A.I. Deiakі aspekty profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv i sotsialnykh pratsivnykiv A.I Kapska Visnyk

Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. O. Dovzhenka. Seria: Pedahohichni nauky. – 2010. – №15. – S.12-16

3. Polishchuk V.A. Profesiina pidhotovka fakhivtsiv sotsialnoi sfery: zarubizhnyi dosvid. Posibnyk. – Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2003. – 184 s.

4. Popyk Yu.V. Robota sotsialnoho pedahoha v ustanovakh penitentsiarnoi systemy. Kurs lektsii dlia studentiv spetsialnosti «Sotsialna pedahohika». – Khmelnytskyi: KfNU, 2011. – 142s.

5. Rідкодубська А. Практична спрямованість професійної підготовки працівників соціальної сфери. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 1 (40). С. 240-245

6. Харченко С.А. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности – Луганск: Alma mater, 1999. – 138с.

Popik Yu. V.,

Candidate of psychological sciences, associate professor, Khmelnytsky National University,

Ukraine, Khmelnytsky

FEATURES OF THE TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS DURING THE STUDY OF THE DISCIPLINE «SOCIAL WORK IN PENITENTIARY INSTITUTIONS»

The author explores theoretical issues of training of preparation future development workers during the study of educational discipline «Social work in penitentiary institutions». Generalization and systematization of scientific researches in industry of social work allowed defining the basic ways of realization of preparation of future development workers during their professionalization. Expansion of maintenance of educational discipline in relation to professional development will enrich theoretical knowledge and practical tasks and make lucidity the semantic filling of this discipline. In addition, opening of features of realization of preparation of future development workers during the study of educational discipline «Social work in penitentiary institutions» will allow to improve quality them professional preparation in modern terms.

Key words: *development worker, professional development, professionalization, social work in penitentiary institutions.*

